

K D L A B
A K

K E K B
D L

D L A B
A B
A K
A

B A
Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi
I K D

D L K
I K H
B

A D

D L K G

G... K... II. ...
...
... G... K...
... H...
... E... 2

G... D...
K... B... B...
... G...
... 3

D... L... D...
... A... C... D...
L...
... 4

K... D... L...
... 5

G... B...

1 ... "E... B...", *Türkoloji Dergisi*, C. I, .I, A₁ 1974, . 15-30.

2 G... "K... B...", *Kardeş Ağzlar (Türk Lehçe ve Şiveleri Dergisi)*, .7, A₁ 1998, . 12-18.

3 G... "K... B... D... L... 'D...'", *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, s. 2/2, . 2007, . 276-299.

4 A... C... *Türk Dili Tarihi*, C. II, E₁ ... 2000, . 19-48.

5 ... "K... " *Türk Dili Dergisi Divanü Lûgat-it-Türk Özel Sayısı*, . 253, A₁ 1972, . 3-19.; ... "I- III A...", *TDAY-Beleten 1973/1974*, A₁ 1974, . 41-48.; ... "K... D... E...", *Millî Kültür*, C. II, . 10, . 15-19.

Özkan Aydođdu
Divanü Lûgati't-Türk'te Geçen Türk Boyları ve Boylara Ait Dil Özellikleri
Turkic Peoples and Their Language Aspects in Divanü Lûgati't-Türk

1.1.1.8. Argular, •havuĉŽ anlam na gelen •gezriŽ sözcü ünü Farsçadan alm lard r: gezer (Farsça)gezri (Arguca)(havuĉ) (DLT, I-431).

1.1.1.9. Uygur, Argu, Ći il, Tos , Ya ma gibi Türk boylar n n büyük bir k sm görülen geĉmi zaman ekinin •di/-d -Ž olmas nda birle mi lerdir. (DLT, II-60)

1.1.1.10. Ći il, Ya ma, To s , Argu ve Uygur dillerinde s fat-fiil yapan ek olarak •u/-güŽ kullan l r: bu ya kur u o ur ermes(bu, yay kuracak vakit de ildir),bu tur u y r ermes(bu, durulacak yer de ildir)bu ta a ku ermes(bu, da a ĉ k lacak zaman de ildir) (DLT, II-68).

1.1.1.11. Ė ()Ž harfi Argular n bir k sm n n dilinde •y ()Ž olur: kaĖs > kay s (kay n a ac),kaĖn >kay n(h s m ve kay n) (DLT, I-32).

1.1.1.12. •kak rŽ ekinde geni zamanda ĉekimlenmi fiilleri Argular, geni zaman ekini ötreli söyleyerek •kak yúĉŽeklinde ĉekimlerler (DLT, III-269).

1.2. Basm llar:

Divan•da, Türklerden bir boy oldu u bilgisi yer almaktadır. Basm llar n Türkçeyi iyi konu tuklar ve ayr bir a zlar n n oldu u ifade edilmektedir¹³.

1.2.1. Basm llar n Dil Özellikleri:

Divan•da, Basm llar n dil özellikleri ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmam t r.

1.3. Bulgarlar:

Divan•da, Bulgar sözcü ü geĉmekle birlikte, onlarla ilgili herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Sadece Suvar ve Bulgar dillerinin •bir düzüye kelimelerin sonu kesilip k salt lm bir TürkçeŽ oldu u ifade edilmektedir¹⁴.

1.3.1. Bulgarlar n Dil Özellikleri:

1.3.1.1. Ćigiller ve ba ka Türklerce Ė olarak söylenen bu harfi Bulgar, Suvar, Yemek, K pĉak boylar hep birdenzĖ olarak söylerler: aĖk > azak(ayak),kar n toĖ > kar n tozd (kar n doyd u) (DLT, I-32).

1.3.1.2. Di er Türklerde •u/-güŽ olan s fat-fiil yapan ekĖ uz, K pĉak, Peĉenek, Bulgar dillerindeas /-esiŽ eklindedirbu ya kur u o ur ermes> bu ya kuras o ur tegü(bu, yay kuracak vakit de ildir)bu tur u

¹¹ Kelime Dîvân•da •kak yurŽ ekinde yaz lm ancak do rusunun •kakurŽ ekinde olmas gerekir. (bk. Atalay, age, C. III, s. 269•daki dipnot).

¹² Atalay, age, C. I, s. 481.

¹³ Atalay, age, C. I, s. 30.

¹⁴ Atalay, age, C. I, s. 30.

Dil, ... “ ” ...
K ...
24.

K ...
25.

1.9.1. Kençeklerin Dil Özellikleri:

1.9.1.1. K ... “ -”
: *ata* > *hata* (), *ana* > *hana* () (DL , I-32).

1.9.1.2. K ... II. ... “ -” ... “ -”
(DL , III-138).

1.10. Kıpçaklar (Kıfçaklar):

K ...
26.

1.10.1. Kıpçakların Dil Özellikleri:

1.10.1.1. K ... “ -” ...
“ -” : *yelkin* > *elkin* (), *yılığ suw* > *ılığ* (), *yincü*
> *cincü* (), *yuğdu* > *cuğdu* () (DL , I-31); *yetti* >
çetti (), *yundum* > *çundum* () (DL , II-314).

1.10.1.2. K ... “ -”
: *men bardum* > *ben bardum* (), *mün* > *bün* ()
(DL , I-31).

1.10.1.3. K ... K ...
“ (d)” ... “ ()”
“ (d)” : *kadıng* > *kayıng* ()
(), *kadıın* > *kayın* () (DL , I-32).

1.10.1.4. K ... (d) ...
B ... K ...
adık > *azak* (), *karın toğı* > *karın tozdı* () (DL , I-32).

²² A. , , C. I. , 480.

²³ A. , , C. I. , 30.

²⁴ A. , , C. I. , 119.

²⁵ A. , , C. I. , 32.

²⁶ A. , , C. I. , 474.

²⁷ B ... K ... (d) ... () ...

1.10.1.5. Ö. İ. - , K. - , İ. - : *çumğuk* > *çumuk* (,), *tamğak* > *tamak* (,), *barağan* > *baran* (,), *urağan* > *uran* (,) (DL , I-33); *buşğan* > *buşak* (,) (DL , I-154); *tañğadı* > *tañçadı* (,) (DL , III-303).

1.10.1.6. K. - , Ö. İ. - : *öyle* > *özle* (,) (DL , I-114).

1.10.1.7. "nin de at lmas yla "-ak" ekinde kullan lmaktadır: *buşğan* > *buşak* (,) (DL , I-154).

1.10.1.8. " " : *başak* (Çiğilce) > *başmak* (,) (DL , I-378).

1.10.1.9. B. - , Ö. İ. - : *ol toğrağlık erdi* > *ol et toğrağsık erdi* (,), *ol sana oğrağlık erdi* > *ol sana oğrağsık erdi* (,) (DL , III-315).

1.10.1.10. D. - , Ö. İ. - : *bu ya kurğu oğur tegül* > *bu ya kurası oğur tegül* (,), *bu turğu yer ermes* > *bu turası yer tegül* (,), *bu tağ ağku ermes* > *bu tağ ağası oğur tegül* (,) (DL , II-68).

1.10.1.11. I. - , K. - , A. - : *barğuçı* > *bardaçı* (,) (DL , II-32); *barğuçı* > *bardaçı* (,), *turğuçı* > *turdaçı* (,) (DL , II-48); *bitüküçi* > *bititdeçi* (,) (,), *közetküçi* > *közetteçi* (,) (DL , II-318); *toğrağuçı* > *toğradaçı* (,), *oğrağuçı* > *oğradaçı* (,) (DL , III-314).

1.10.1.12. Ö. İ. - , K. - , B. - : *kızım* > *ızım* (,), *kanda erdiñg* > *anda erdiñg* (,) (DL , III-218).

1.10.1.13. E. - , II. - , K. - , Ö. İ. - : *B. - "ng"* . B. - . B. - . B. - . II. - . A. - . I. - .

Ö. İ. K. : *barıñg* (Oğuzca ve Kıpçakça) > *barıñğlar* (Öbür Türklerce) (DL, II-64); *toğrañg* (Oğuzca ve Kıpçakça) > *toğrañğlar* (Öbür Türklerce) (DL, III-313, 314); *oğrañg* (Oğuzca ve Kıpçakça) > *oğrañğlar* (Öbür Türklerce) (DL, III-313, 314).

1.10.1.14. “ñg” Ö. İ. K. “ñg.” (DL, II-45).

1.10.1.15. “ñg” Ö. İ. K. “ñg.” (DL, II-27).

1.10.1.16. “ñg” Ö. İ. K. “ñg.” (DL, III-140).

1.10.1.17. Ö. İ. K. “-/-” “-/-” III. Ö. İ. K. : *ya kurduk* (Ö. İ. K.), *men ya kurduk* (Ö. İ. K.), *biz ya kurduk* (Ö. İ. K.), *ol süt sağdık* (Ö. İ. K.), *olar tağka ağduq* (Ö. İ. K.), *biz ağduq* (Ö. İ. K.), *ol anı urduq* (Ö. İ. K.), *men munda turduq* (Ö. İ. K.), *ol keldük* (Ö. İ. K.), *biz keldük* (Ö. İ. K.), *olar ewge kirdük* (Ö. İ. K.), *men añar tawar bėrdük* (Ö. İ. K.), *men yarmak tėrdük* (Ö. İ. K.) (DL, II-61, 62).

1.11. Oğuzlar:

Ö. İ. K. H. Ö. İ. K. 28. D. Ö. İ. K. 29.

K. Ö. İ. K. Ö. İ. K. B. Ö. İ. K. : K., K., B., I.

²⁸ A., C. I., 10-12.

²⁹ A., C. I., 30.

1.11.1.10. $\text{öngdün} > \text{öng}$ (DL , I-115); $\text{uwutlandı} > \text{utandı}$ (DL , I-291); $\text{kurugjin} > \text{kuşun}$ (DL , I-513); $\text{porsmuk} > \text{porsuk}$ (DL , III-417).

1.11.1.11. “-nin de at lmas yla “-ak” eklinde kullan lmaktadır³⁸: $\text{buşğan} > \text{buşak}$ (DL , I-154).

1.11.1.12. “-dağ” A / $\text{dağ ol (Arguca)} > \text{tegül}$ (DL , I-393); $\text{dağ ol (Arguca)} > \text{tegül}$ (DL , III-153).

1.11.1.13. “-anda” F / $\text{anda} > \text{andan}$ (DL , I-130).

1.11.1.14. “-kıldı” / $\text{kıldı} > \text{etti}$ (DL , I-171; DL , II-25).

1.11.1.15. “-tes tegirme” / tes tegirme (DL I-328); $\text{köp kök} > \text{köm kök}$ (DL , I-338); $\text{süp süçük} > \text{süm süçük}$ (DL , I-338).

1.11.1.16. “-başak” K / $\text{başak (Çiğilce)} > \text{başmak}$ (DL , I-378; DL , III-417).

1.11.1.17. F / $\text{vîran (Farsça)} > \text{ören (Oğuzca)}$ (DL , I-76); $\text{gezer (Farsça)} > \text{keşür (Oğuzca)}$ (DL , I-431); $\text{aftâbe (Farsça)} > \text{aftabı (Oğuzca)}$ (DL , I-432); $\text{kilâde (Arapça)} > \text{kilide (Oğuzca)}$ (DL , I-432).

1.11.1.18. “-k” /

³⁸ K / $\text{öngdün} > \text{öng}$ (DL , I-115); $\text{uwutlandı} > \text{utandı}$ (DL , I-291); $\text{kurugjin} > \text{kuşun}$ (DL , I-513); $\text{porsmuk} > \text{porsuk}$ (DL , III-417). (DL , I-154).

³⁹ F / $\text{anda} > \text{andan}$ (DL , I-130).

⁴⁰ K / $\text{başak (Çiğilce)} > \text{başmak}$ (DL , I-378; DL , III-417).

توتۇغۇلۇق ەردى > ol anı tutuğsak erdi (DL , II-56, 57); ol
satıǵuluk turur > ol anı satıǵsak ol (DL , II-297); ol toǵraǵlık erdi > ol et toǵraǵsık
erdi (DL , III-315); ol tawratıǵlık ol > ol
tepretigsek erdi (DL , II-361); ol tawratıǵlık ol >
ol tawratıǵsı erdi (DL , II-361).

1.11.1.23. E II. ð , K “-ng” B
B II. ð “-A” I. K
: barıng (Oğuzca ve Kıpçakça) > barınglar (Öbür
Türklerce) (DL , II-64); toǵraing (Oğuzca ve Kıpçakça) > toǵrainglar
(Öbür Türklerce) (DL , III-313, 314).

1.11.1.24. “-ng” K “-ng.”
(DL , II-45).

1.11.1.25. “-ng.”
(DL , II-47).

1.11.1.26. F “- /-” “- /-”
42: ol tawar aldurdu > ol tawar alduzdu (DL , II-87); bildürdü > bildüzdü (DL , II-202).

1.11.1.27. “- /-” “- /-”
43: ol bardu mu > ol bardı mı (DL , III-214).

42. K A. (1972), 14.
43. K I. (1972), 14.

1.11.1.34. Türklerin •emdiŽ eklinde kulland klar sözcü ü O uzlar, ilk sesi esreli olarak •imdiŽ eklinde kulland klar •emdi > imdi (imdi) (DLT, I-125).

1.11.1.35. O uzlar, di er Türklerden farklı olarak bir i in gerçekle tti ini, bitti ini anlatmak için ve dinleyen insanda bir parça inkâr bulundu unu ifade etmek için fiillerin sonuna •laŽ eklerler. Bunu di er Türkler bilmez⁴⁷: ol bard la (onun gitmesi tahakkuk etti)l keldi la (onun gelmesi tahakkuk etti) (DLT, III-113).

1.11.1.36. Di er Türklerde •dahi, dahaŽ anlam nda olan •tak Ž sözcü ünü O uzlar, •ileŽ anlam nda kulland klar (DLT, III-226).

1.11.1.37. O uzlar, •s ukŽ sözcü üne •s nukŽ (k r lm) derler. Kurala uygun olan söyleyi O uzlar nkidir çünkü kelimenin asl , •s n-Žd r (DLT, III-365).

1.12. Peçenekler (Beçenekler):

Divan'da Peçenek sözcü ü iki farklı anlamda kullan lm t r. İlk olarak O uzlar n 22 boyundan birinin ad olarak kar m za ç kan sözcük, ikinci anlamda ise Rum diyar yak n nda oturan Türklerden bir bölü ün ad olarak kullan lm t r⁴⁸.

1.12.1. Peçeneklerin Dil Özellikleri:

1.12.1.1. Di er Türklerde •- u/-güŽ olan gelecek zaman s fat-fiili yapan ek, O uz, K pçak, Peçenek, Bulgar dillerinde •-as /-esiŽ eklindedir: bu ya kur u o ur ermes> bu ya kuras o ur tegül (bu, yay kuracak vakit de ildir), bu tur u y r ermes > bu turas y r tegül (bu, durulacak yer de ildir), bu ta a ku ermes> bu ta a as o ur tegül (bu, da a ç k lacak zaman de ildir) (DLT, II-68).

1.12.1.2. smi fail öbür Türklere göre •- uç /-güçi/-küçiŽ ekiyle yap l rken, O uz, K pçak, Yemek, Ya ma, Argu, Suvar, Peçenek ve göçebe dillerinde •-daç /-deçi, -taç /-teçiŽ ekiyle yap lmaktadır: bar uç > bardaç (varan, var c) (DLT, II-32); bar uç > bardaç (varan, var c), tur uç > turdaç (kalkan, kalk c) (DLT, II-48); bititküçi > bititdeçi (•bititteçiŽ olmalı) (yazd ran, yazd r c) közetküç> közetteç (gözetten, gözetici) (DLT, II-318); to ra uç > to radaç (do ray c), o ra uç > o radaç (u rayan, u ray c) (DLT, III-314).

⁴⁷ Zeynep Korkmaz, aynı kullan m n günümüzde Türkçesi a zlar nda var n sürdürdü ünü ifade ediyor (bk. Zeynep Korkmaz (1972), agm, s. 14.).

⁴⁸ Atalay, age, C. I, s. 488.

2.2. Barsgan:

Barsgan, A... K... 69.

2.2.1. Barsganlıların Dil Özellikleri:

2.2.1.1. K..., B..., A..., B... : *barguçı* (DL, II-49).

2.2.1.2. B... "..." "B... B... (DL, III-240).

2.3. otan:

D..., 70.

2.5. Kâşgar:

Dil, 75. A. K. K. H. 76.

2.5.1. Kâşgarlıların Dil Özellikleri:

2.5.1.1. K. B. A. B. " / - / - / - " : *barguçı* (DL, II-49).

2.6. Köçe (Koçu, Küçe, Küsen):

B. 77. A. 78.

2.6.1. Köçelilerin Dil Özellikleri:

K.

2.7. Sayram (Saryam):

D. 79. B. 80.

2.7.1. Sayramlıların Dil Özellikleri:

D.

2.8. Uç:

D. 81.

2.8.1. Uçluların Dil Özellikleri:

D.

⁷⁵ A., , C. I., . 124, 343.

⁷⁶ A., , C. I., . 30.

⁷⁷ A., , C. I., . 113.

⁷⁸ A., , C. I., . 404.

⁷⁹ A., , C. III., . 176.

⁸⁰ A., , C. I., . 30.

⁸¹ A., , C. I., . 35.

Özkan Aydođdu
Divanü Lûgati't-Türk'te Geçen Türk Boyları ve Boylara Ait Dil Özellikleri
Turkic Peoples and Their Language Aspects in Divanü Lûgati't-Türk

Sonuç:

